

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЄЮ З ПІДВИЩЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ

Конончук А. І.

У статті розкривається сутність педагогічної культури батьків та основні напрями роботи соціального педагога щодо підвищення її рівня в умовах ЗНЗ. Підвищення педагогічної культури батьків пов'язано з професійною соціально-педагогічною діяльністю щодо стабілізації сімейних стосунків у цілому та допомоги батькам у вирішенні окремих проблем родинного виховання.

Ключові слова: педагогічна культура батьків, напрями роботи з підвищення педагогічної культури батьків.

В статье раскрывается сущность педагогической культуры родителей и основные направления работы социального педагога по ее повышению в условиях общеобразовательного учебного заведения. Повышение педагогической культуры родителей связано с профессиональной социально-педагогической деятельностью по стабилизации семейных отношений в целом и помощью родителям при решении отдельных проблем семейного воспитания.

Ключевые слова: педагогическая культура родителей, направления работы по повышению педагогической культуры родителей.

The article reveals the essence of the pedagogical culture of parents and the main directions of the social pedagogue's work towards raising its level in conditions of general education school. Raising the level of parents' pedagogical culture is linked to professional socio-pedagogical activities aimed at consolidating family relations on the whole and helping parents in solving individual problems of family upbringing.

Key words: pedagogical culture of parents, areas of work towards raising the level of pedagogical culture of parents.

Постановка проблеми та її значення. За даними дослідження, проведеного у 2008 р. Державним інститутом проблем сім'ї та молоді, відповіді батьків на запитання: "Наскільки сім'я в українському суспільстві здатна повноцінно здійснювати сімейне виховання дітей?", розподілилися наступним чином: повністю здатна – 17%, скоріше здатна, ніж не здатна – 39%, скоріше не здатна, ніж здатна – 27%, повністю не здатна – 9%, важко відповісти – 8%. Таким чином, можна констатувати, що майже понад 40% батьків визнають свою неспроможність у виховній сфері. Досить показовим є і зміст відповідей батьків на питання щодо розуміння ними виховання дітей у сім'ї. Вони визначають, що це "вміння себе стримувати", "правильно виховувати дитину" "культура поведінки у побуті", "не бити і не ляяти дітей", "уміння бути чесним з дитиною" тощо. Більшість опитаних (62,7%) пов'язує свою виховну функцію з інтелігентністю, культурою поведінки, окремими якостями особистості. На питання "Які якості особистості повинні характеризувати вас як батьків?" респонденти, тобто батьки, на перше місце поставили "уміння виховувати" – 20%, доброзичливе ставлення до дітей – 38%, розуміння дітей – 8%, вимогливість – 11%, гумор – 15%.

Отже, існує нагальна потреба у проведенні педагогічної роботи з сім'єю.

Особистий досвід, отриманий в батьківській сім'ї, а пізніше і самостійне виконання батьківських ролей суттєво впливають на якість життя кожної людини. Зadowolняючи особисту потребу в батьківських і материнських почуттях, контактах з дітьми, їх вихованні і відтворенні себе в них, батьки виконують виховну функцію сім'ї. Значною кількістю досліджень виявлено, що чим молодший вік батьків, тим нижчий рівень виховного процесу, що відбувається у даній сім'ї. Тому виконання батьками виховної функції в сучасних умовах потребує пошуку шляхів взаємодії сім'ї і виховних інституцій суспільства. Одним із напрямів такої роботи є підвищення педагогічної культури батьків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної літератури свідчить про наполегливі пошуки вченими умов і механізмів батьківського виховання та формування навичок батьківства, підготовки молоді до виконання батьківських функцій. Дослідженню проблем сімейного виховання присвятили свої роботи І. Бестужев-Лада, К. Вовчик-Блакитна, І. Кон, В. Кравець, Р. Овчарова, В. Постовий, І. Трубавіна та ін.

Формування педагогічної культури батьків вивчали Т. Алексєєнко, І. Гребенніков, Т.Кравченко; формування готовності до материнства – І. Братусь, В. Брутман, Н.Максимовська, С. Мещерякова, О. Нестерова, Г. Філіппова, О. Тинова; феномен батьківства та виконання ролі батька вивчали Ю. Борисенко, Н. Гусак, Ю. Євсєнкова; формуванню усвідомленого батьківства приділялася увага у дослідженнях О. Безпалько, Л. Буніної, Т. Веретенко, М. Єрміліної, В. Кравця, В. Кікінеджи, Г.Лактіонової, О. Песоцької, Н. Шевченко. Зміст, форми, методи, умови і проблеми підготовки молоді і молоді сім'ї до батьківства розкриваються у роботах Т. Говорун, А. Капської, І. Кона, О. Лещенко. Сутність, форми та методи взаємодії шкільного соціального педагога з батьками визначені у роботах І.Трубавіної, О. Безпалько, Н. Сейко, І. Козубовської, Ф. Мустаєвої та ін. Шляхи розвитку взаємодії сім'ї та школи відображено у дослідженнях В. Бочарової, Б. Вольфова, Л. Назаренко.

Але разом з тим залишаються недостатньо розробленим питання підвищення педагогічної культури батьків як напряму роботи соціального педагога в умовах ЗНЗ, оскільки батьки потребують професійної допомоги з боку кваліфікованих спеціалістів. Саме таким спеціалістом є соціальний педагог, який спрямовує свої зусилля на формування педагогічної культури батьків, а також на створення та покращення емоційного клімату у сім'ї.

Мета статті – на основі аналізу сутності теоретичних основ педагогічної культури батьків визначити основні напрями роботи соціального педагога з її підвищення.

Виклад основного матеріалу. У тлумаченні сутності педагогічної культури, розробленні основних методологічних позицій для її розгляду як взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного значне місце належать педагогам, психологам та соціологам України і Росії, зокрема, Т. Ф. Алексєєнко, І. В. Гребеннікову, І. В. Дегтярик, Л. Г. Ємельяновій, В. К. Котирло, І. С. Мацковському, В. М. Постовому, О. Я. Савченко, А. Г. Харчеву та іншим. Так, Т. Ф. Алексєєнко, узагальнивши дослідження вищезазначених авторів, пропонує взяти основою для визначення поняття "педагогічна культура" філософське розуміння культури як характеристики розвитку творчих сил і здібностей людини та вчення про провідну роль діяльності в її формуванні. Особистісний прояв культури реалізується в повсякденній діяльності, у стосунках, поведінці, стилі життя, побуті, засвоєнні культурних досягнень, знань, навичок, умінь. Вона втілюється у творчій виховній діяльності і слугує формуванню духовно багатой і всебічно розвиненої особистості. Тому ми її сприймаємо як складне, інтегративне, динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності.

Вона зазначає, що педагогічна культура є складовою частиною загальної культури батьків, у якій закладено досвід виховання дітей у сім'ї, набутий різними категоріями батьків безпосередньо у своїй країні, інших країнах, а також узятий з народної сімейної педагогіки.

Під педагогічною культурою батьків Т. Ф. Алексєєнко розуміє їх достатню підготовленість до виховання дітей в умовах сім'ї, яка відображає їх зрілість як вихователів і проявляється у процесі родинно-шкільного виховання. Педагогічна підготовленість батьків характеризується певною сумою (основним мінімумом) знань (з психології, педагогіки, фізіології, гігієни тощо), вміннями та навичками, набутими в процесі виховання дітей та догляду за ними.

Структурно педагогічну культуру батьків складають компоненти, до яких належать психолого-педагогічні знання, навички та вміння догляду за дітьми (особливо дошкільного віку), культура педагогічного впливу. Педагогічна культура батьків у різних життєвих ситуаціях може проявлятися у комплексі або в окремих її складових ознаках.

Основними параметрами педагогічної культури батьків, як встановлено, є моральна культура, культура мислення, культура мовлення, комунікативна культура, дидактична культура, культура праці, культура рухів, фізична культура, естетична

культура та екологічна культура. Моральна культура включає вимоги батьків до себе, їх самокритичність, дотримання моральних норм. Культура мислення передбачає наявність: проблемного мислення – вміння прогнозувати можливості виникнення труднощів виховання і намічати шляхи їх усунення; системного мислення – вміння бачити проблему з різних боків; оперативності мислення – здатності швидко реагувати на зміну обставин. Мовленнєва культура пов'язана з володінням правильною і чистою мовою, яка відповідає нормам літературної, хорошою дикцією, виразністю та образністю мови, емоційністю та багатством інтонацій. Комунікативна культура виявляється в здатності привертати до себе увагу дитини, будувати з нею довірливі стосунки, в доброзичливості спілкування з іншими, вмінні керувати собою. В основі дидактичної культури лежить вміння оптимально організувати навчальний і виховний процес, забезпечити необхідну мотивацію, володіння сучасними формами і методами виховання. Культура праці виявляється в звичці доводити розпочату справу до кінця, у турботі про якісні і кількісні результати праці, в умінні ефективно і продуктивно працювати. Рухова культура полягає в оптимальному використанні жестикуляції, вмінні вибирати позу, у висуненні вимог до красивої постави і ходьби. Естетична культура забезпечується наявністю естетичного смаку, дотриманням етики спілкування, естетичним оформленням зовнішності і побуту. Екологічна культура виявляється у здатності людини правильно поводити себе в навколишньому середовищі, дотримуватись особистої гігієни. Фізична культура пов'язана зі здоровим способом життя сім'ї.

Виходячи із зазначеної структури, автор пропонує аналізувати педагогічну культуру сім'ї як зміст взаємостосунків між батьками і дітьми через включення механізмів різних видів їх діяльності і втілення в цій діяльності моральних категорій.

Робота з батьками і наданні допомоги у вирішенні питань виховання дітей знаходиться у сфері професійної діяльності багатьох фахівців, але, насамперед, нею повинен займатися соціальний педагог, працюючи в ЗНЗ, ЦСССДМ та ін. соціально-педагогічних закладах. Ця діяльність спрямована на удосконалення взаємостосунків у сім'ї, профілактиці дисгармонії сімейних відносин, подружніх конфліктів, реалізація програми планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я членів сім'ї, формування здорового способу життя сім'ї, організацію її вільного часу, допомогу в організації сімейного господарювання та побуту, створення іміджу кожної сім'ї, ознайомлення з юридично-правовими аспектами шлюбно-сімейних стосунків, надання соціальної допомоги, організацію соціального патронажу і супроводу неблагополучних сімей, проведення благодійних акцій та допомога малозабезпеченим, багатодітним сім'ям тощо.

Основні моделі вирішення проблем у цьому напрямі для ЦСССДМ: створення консультативних пунктів, кабінетів, консультативних служб, у тому числі виїзних для роботи з сільською сім'єю, діяльність інтегрованих соціальних служб тощо. Але найбільш поширеними і ефективними стали інтерактивні форми і методи роботи з батьками. Однією з таких форм роботи з молодими сім'ями стали культурно-масові розважальні, конкурсні форми роботи, де батьки та діти разом проводять вільний час. Це не лише найбільш раціональна на даному етапі форма організації дозвілля сімей, а й пропаганда кращих сімейних традицій українського народу, звичаїв, обрядів, пошук сімейних талантів, розвиток пізнавальних інтересів членів сім'ї, творчої ініціативи, обмін досвідом у сімейному вихованні, зміцнення взаємостосунків у сім'ї, відродження родинно-побутової культури українського народу тощо. Масово-розважальні заходи, сімейні свята найчастіше проводяться за такими формами: Тиждень сім'ї, День матері, календарні, православні, релігійні свята, обряди. Вони відзначаються як щорічні обласні конкурси молодих сімей, конкурси, вечори студентських сімей, свята молодих сімей, конкурси сімейних ерудитів, на краще сімейне подвір'я, виставки дитячих творів, малюнків про сім'ю, фестиваль сімейних творчих колективів, сімейні спортивні свята, сімейні ігри, фотовиставки, спортивні змагання "Я і моя сім'я" та ін.

Допомога батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання полягає також у наданні їм допомоги у розв'язанні складних питань родинної педагогіки: підготовка батьків до народження дитини, соціально-психологічна, психолого-педагогічна допомога батькам у вихованні дітей різних вікових груп з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожної дитини, підготовка дитини до школи, застосування різних форм і методів сімейного виховання, вирішення складних проблем у взаємостосунках батьків та дітей.

Ми вважаємо, що змістово два із них (робота зі стабілізації сімейних стосунків та допомога батькам у вирішенні проблем родинного виховання) можна визначити як підвищення педагогічної культури батьків. Другий може застосовуватись соціальним педагогом і у ЗНЗ.

Все вищезазначене дозволяє виділити наступні напрями підвищення педагогічної культури батьків:

1. Діагностичний. Вивчення соціальних, психолого-педагогічних умов сім'ї, її виховних можливостей вимагає від соціального педагога професійного підходу до цієї справи. При цьому можна орієнтуватися на наступну програму вивчення сім'ї:

1. Структура сім'ї; склад, співвідношення поколінь у родині, кількість дітей.

2. Батьки: вік, освіта, професія.

3. Матеріальний добробут сім'ї.

4. Суспільно-педагогічна спрямованість життя сім'ї: ставлення дорослих до своєї професії, особисті моральні якості, ставлення до виховання дітей.

5. Внутрішньосімейні стосунки: стиль взаємин між батьками, ставлення батьків до дітей, ставлення дітей до батьків, загальна психологічна атмосфера у сім'ї, виконання домашніх побутових справ.

6. Сімейні традиції.

7. Проведення вільного часу: як у сім'ї дорослі і діти проводять вихідні дні, їхні захоплення, чи є загальні, улюблені для всіх заняття.

Проводячи діагностику сім'ї, умов сімейного виховання, соціальний педагог повинен виходити, перш за все, із принципу розумної достатності, а саме не слід розширювати діагностику, якщо до цього немає необхідних показників.

Ряд спеціалістів вважає, що в основі стратегії діагностики сім'ї і сімейного виховання лежать два положення: перший (теоретичний) – причини порушення в поведінці і розвитку дитини можуть лежати або в особливостях відносин батьків до дитини і стилю їх виховання, або в неправильному перебігу процесів відносин між дітьми та батьками; другий (практичний) – побудова структури діагностики, будь-який наступний діагностичний крок робиться лише тоді, якщо отриманий відповідний результат на попередньому.

Доцільно проводити діагностику, використовуючи різні методи, зокрема метод систематичного спостереження. Для підвищення якості та результативності цього методу одержані дані спостережень бажано фіксувати в певній послідовності:

- коли проходило спостереження;
- короткий опис фактів і явищ, що спостерігаються;
- коротка характеристика фактів і явищ;
- узагальнений висновок та узагальнення;

Метод аналізу результатів виконання доручень, завдань практичного характеру дає можливість вивчити виховні уміння і навички батьків, рівень їх педагогічної майстерності. Цей метод є цілком прийнятним для вивчення дітей (творчі завдання). У подальшій роботі різні доручення, творчі завдання можуть широко використовуватися в роботі з батьками (обговорення педагогічних ситуацій, висунення проблемних питань, домашні завдання).

Сім'я як виховний колектив динамічна. На різних етапах розвитку особистості її виховна роль і функції змінюються. Тому при вивченні важливо простежити сам процес сімейного виховання, тобто встановити, насамперед, позицію дитини стосовно умов, характеру внутрішньосімейних відносин, засобів педагогічного впливу. При цьому важливо виділити як фактори, що впливають на швидку інтеріоризацію моральних норм, понять, переконань, так і ситуації, які викликають прихований або певний конфлікт між батьками та дітьми. Одним із центральних моментів має стати вивчення мотиваційної сфери поведінки дітей і дорослих.

Щоб правильно оцінити педагогічне явище, треба одержати можливість побачити його, передусім, у сприйнятті дитини, а вже потім – дорослих. Виходячи з цього, до числа постійних респондентів повинні включатися діти. При цьому треба враховувати результати взаємодії їхніх думок з думками дорослих членів сім'ї.

Метод аналізу випадків відноситься до тих, що покликаний відкрити причини вчинків людини, допомогти виявити мотиви поведінки. Для вивчення рекомендується відбирати як позитивні, так і негативні вчинки. Особлива увага має приділятися випадкам, які виникають за таких умов: позитивний сімейний мікроклімат – негативна

спрямованість поведінки дитини, негативний мікроклімат – позитивна спрямованість дитини. Цей метод також може застосовуватися для виявлення реакцій людини на ті чи інші форми виховного впливу.

Метод аналізу випадків за своєю структурою комплексний. Він може включати: а) бесіду з дитиною з приводу того чи іншого випадку з метою виявлення фактів, причин, мотивів, моральної позиції, які характеризують це явище; б) бесіду з товаришами дитини; в) бесіду з її батьками, яка може бути проведена у формі консультації; г) включення виховної ситуації аналогічного типу в життя сім'ї для виявлення повторної реакції дитини, дорослих з метою вправлення у правильній поведінці; г) створення ситуації, в якій батьки і дитина могли б реабілітувати себе в очах оточення і в своїх власних.

2. Психолого-педагогічна просвіта батьків. Це надання батькам наукових психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань про сутність виховного процесу, розвиток і формування особистості дитини на різних вікових етапах, особливості родинного виховання, вплив сім'ї і внутрішньосімейних стосунків на виховання дітей. Просвіта батьків потребує системного та індивідуального підходу, здійснюється через індивідуальні і колективні форми роботи з використанням активних методів роботи.

При організації просвітницької роботи з батьками слід враховувати:

- педагогічну доцільність участі батьків у конкретному заході;
- наявність позитивного ставлення батьків до даного заходу;
- актуальність даного заходу для нормального функціонування сім'ї як виховного інституту, особливої людської спільноти;
- погодженість у часі та змісті з іншими заходами і справами.

Планування проводиться у кілька етапів: на тривалий термін, на рівні конкретного заходу і на рівні конкретного завдання. Кожний з наступних етапів є конкретизацією попереднього. У міру розгортання роботи з батьками до нього можуть вноситися корективи, доповнення, певні зміни, які найбільш повно відображають потреби батьків і дітей. Арсенал методів педагогізації, якими користуються соціальні педагоги, нічим не обмежується. Наприклад, інформаційні методи використовуються з метою формування понять, передачі інформації, забезпечення належної оцінки явищ; методи організації діяльності – для вироблення і відпрацювання у батьків відповідних вмінь виховної діяльності. За допомогою останніх і в ході їхньої реалізації у батьків формується єдність спеціальних знань, із способами діяльності та ціннісно-оціночних взаємин.

3. Практично-перетворювальний. Цей напрям роботи передбачає формування вмінь і навичок з виховання дітей і здійснюється шляхом залучення батьків до практики виховання дітей через участь у виховних заходах разом з дітьми, у практикумах, обміні досвідом родинного виховання під час бесід за круглим столом, соціально-педагогічних тренінгах тощо.

4. Звернення до скарбниці народної педагогіки з питань виховання підростаючого покоління, вивчення народно-педагогічних поглядів на сім'ю, родинне виховання та їх використання у сучасній практиці виховання дітей.

5. Консультація. У професійній діяльності соціального педагога використовується соціально-педагогічне консультування. Від психологічного консультування воно відрізняється за своєю проблематикою, технологія ж проведення, і теоретико-методичні засади спільні. Може проводитись в індивідуальній та колективній формі. Процес консультування умовно поділяють на 5 фаз: встановлення контакту, окреслення проблеми, робоча фаза, фаза розв'язання і фаза зворотного зв'язку. На першій фазі визначається дистанція спілкування, тип взаємодії батьків з дитиною. На першому етапі потрібно зафіксувати характер ставлення батьків до соціального педагога. У першій розмові можна з'ясувати історію розвитку дитини, виховний потенціал сім'ї, тип сімейного виховання, педагогічні установки батьків.

Друга фаза – це визначення, формулювання проблеми клієнта, проблеми сім'ї. Результатом роботи має стати погодженість суті проблеми.

На третьому етапі відбувається нове розуміння проблеми, свого роду новий погляд, відкривається новий ракурс бачення власних ускладнень.

Четверта фаза – це прийняття рішення і вироблення програми дій, у результаті чого клієнт досягає ефективної поведінки в природних умовах. У процесі роботи

консультант пропонує можливі варіанти поведінки, але остаточне рішення приймає клієнт і воно має бути визначене як власне.

П'ята фаза – зворотній зв'язок, який дозволяє констатувати міру задоволення клієнта процесом та результатом консультування з питань дитячо-батьківських стосунків та проблем виховання дітей.

Висновки. Таким чином, аналіз наукової психолого-педагогічної, соціологічної літератури свідчить, що батьки не володіють достатніми знаннями, уміннями і навичками у вихованні дітей, тому потребують професійної допомоги з боку кваліфікованих спеціалістів, серед яких важлива роль належить соціальному педагогу. Надаючи допомогу батькам у розв'язанні різноманітних проблем сімейного виховання, соціальний педагог, у першу чергу, працює над підвищенням їх педагогічної культури. Основними напрямками підвищення педагогічної культури батьків ми вважаємо: діагностичний, просвітницький, практично-перетворювальний, звернення до скарбниці народної педагогіки, консультування.

Література:

1. Алексєнко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї : навч. посіб. / Т. Ф. Алексєнко. – К. : ІЗМН, 1997. – 116 с.
2. Орієнтовний зміст виховання в національній школі : метод. реком. / за заг. ред. Є. І. Коваленко. – К. : ІЗМН, 1996. – 136 с.
3. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. / В. Є. Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – 198 с.
4. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками : науково-методичні матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів. – К. : УДЦССМ, 2000. – 88 с.
5. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки : тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд.: В. Г. Головатий, А. В. Калініна ; за заг. ред. Т. Ф. Алексєнко. – К. : Основа-Принт, 2007. – 128 с.
6. Молода сім'я: проблеми та умови становлення / за ред. проф. А. Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 184 с.
7. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ "Сфера", 2001. – 480 с.
8. Постовий В. Г. Сім'я та школа: проблеми виховання дітей : посіб. / В. Г. Постовий, О. А. Невмержицький. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 356 с.